

"העושה תפלתו קבע" | נתן הירש¹

לחדש בה דבר

ברור לכולנו שתפלה היא דבר לא פשוט בכלל. לאף אחד לא קל להתפלל שלוש תפלות ביום. את הסיבה העיקרית לכך, אולי, מלמד אותנו רבי אליעזר במשנה: "העושה תפלתו קבע, אין תפלתו תחנונים"².

רבי אליעזר טוען, ובצדק, שקביעת הנוסח של התפלה, הורסת את הפנייה הטבעית של האדם לבוראו. האדם אינו יכול לצעוק ולהרגיש בצורה אותנטית טקסטים שנכתבו עבורו, בטח שלא טקסטים בני אלפיים שנה. מעבר לכך, אדבר בשם עצמי ואומר, שבפעמים האחדות שבאמת הרגשתי שתפלתי הגיעה ממקום פנימי, הדבר נבע מאירוע מסוים בחיי הפרטיים. קביעת זמנים ונוסח לתפלה, הם לא מה שמחזקים את התפלות שלי, אלא להפך. הרצון האישי לבוא ולבקש באמת הוא מה שהופך את האירוע השגיתי – למיוחד.

למעשה, אף בחז"ל ר' אליעזר הוא לא דעת יחיד ובעיית ה'קבע' של התפלה הטרידה עוד רבים בתקופתו. בירושלמי³ יש תיאור נפלא על גדולי האמוראים שלא הצליחו להתרכז בתפלתם; כך מסופר על שמואל, שמרוב חוסר ריכוז היה מתחיל לספור אפרוחים ועל ר' בון בר חייא שהיה סופר את שורות הבניין.

כשהגמרא באה לדון באמירתו של ר' אליעזר היא מביאה את דעותיהם של האמוראים השונים: לטענת ר' אושעיא בגמרא⁴, כוונת האמירה "קבע" היא שהקבעון יכול לגרום למצב ש"תפלתו דומה עליו כמשוי", ובמצב כזה אין באפשרותה להיות כתפלת תחנונים. רבנן מפרשים את המושג כך שהוא מתייחס

¹ במאמר זה כמעט ואין חידושים שלי, אלא דברים שליקטתי וערכתי בהזדמנויות כאלו ואחרות מכל יושבי בית הועד. לכן עלי להודות לרב רא"ם על שיעורי ההתבוננות שלו, לרב תומר, לכל חבריי לכיתה על החידושים הנפלאים בשיעורי העיון, ולכל תלמידי הישיבה על הדיון הישיבתי בנושא תפלה שהתנהל בזמן קיץ שעבר.

² ברכות פרק ד משנה ד.

³ ירושלמי ברכות פרק ב הלכה ד.

⁴ בבלי ברכות, כט, ב.

ל"כל מי שאינו אומרה בלשון תחנונים"⁵, ורבה ורב יוסף טוענים שכוונת ר' אליעזר היא, שכשאדם אינו יכול לחדש דבר בתפלתו, היא איננה תפלת תחנונים. כלומר – כל אחד שאינו מסוגל לכוון בכל תפלה ולשאול על צרכים חדשים, סופו שתפילותיו יהיו זהות לתפלות האתמול, ולתפילותיו של המחר.⁶

אנסה לעמוד על משמעות הדברים. שלוש הדעות של הבבלי מפרשות את הבעיה כבעיה שניתן לטפל בה. כלומר, לבעיית תפלת הקבע יש פתרון. כל עוד ניתן להתפלל כשתפלתך לא דומה עליך כמשוי, להמשיך להתפלל בלשון תחנונים ולחדש בה דבר בכל יום ויום, תפלתך תמיד תישאר תפלת תחנונים, למרות היותה בנוסח קבוע.

הקושי שעולה מדברי האמוראים הוא, שלבן האדם הממוצע קשה מאוד לנהוג כך. החיים מורכבים, ויוצא לפעמים שהאדם קורא את תפלתו כאגרת. לא תמיד יש לבן אדם בקשה חדשה להוסיף לתפלתו. לכן, צפה מחדש טענתו של רבי אליעזר; כל התפלות שאני מתפלל רק בעקבות כך שחלה עלי החובה לעשות כן, הן תפלות חסרות תחנונים. אם האמוראים אכן רצו שנעמוד בכל תפלה בתודעה שונה, עם בקשה חדשה, למה לא הסבירו לנו כיצד ניתן לעשות כן? אם טענת ר' אליעזר כל כך פשוטה לכולנו, למה לא הראו לנו האמוראים את שיטתם לחדש בכל תפלה ותפלה?

מובן שאינני מסוגל לענות על שאלות אלו בצורה מקיפה. תמיד דילמת התפלה הקבועה תטריד אותנו ברמה כזאת או אחרת. אבל בכל זאת, לטעמי, האמוראים לא השאירו אותנו עם ידיים ריקות לגמרי.

תפילות כנגד אבות תקנום

אברהם תקן תפלת שחרית, שנאמר: "וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם". ואין עמידה אלא תפלה, שנאמר: "ויעמד פינחס ויפלל".

⁵שם.
⁶ר"ש"שם.

יצחק תקן תפלת מנחה, שנאמר: "ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב".
ואין שיחה אלא תפלה, שנאמר: "תפלה לעני כי יעטף ולפני ה' ישפוך
שיחו".

יעקב תקן תפלת ערבית, שנאמר: "ויפגע במקום וילן שם". ואין פגיעה
אלא תפלה, שנאמר: "ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם
רנה ותפלה ואל תפגע בי".

(בבלי ברכות כו, ב)

מדרש זה מובא על מנת להוכיח את שיטתו של רבי יוסי ברבי חנינא, שהאבות
תקנו את שלוש התפלות שאנו מתפללים בכל יום. מתוך הפסוקים שבעזרתם
המדרש מוכיח שהאבות אכן תיקנו את התפלות, ניתן ללמוד הרבה על מהות כל
תפלה, ואולי למצוא פתרון חלקי לשאלתנו: איך האדם יכול לחדש דבר בכל
תפלה ותפלה?

כהקדמה לתפלת אברהם, ברצוני להתייחס לשורש פ.ל.ל, ולהתפתחות שלו
בתנ"ך. בחיפוש מילוני של השורש פ.ל.ל, ניתן למצוא את המילים הבאות:
להתפלל, לבקש, להתחנן, להפציר, לעמוד לתפילה, לעתור, להעתיר. קבוצה
אחת של המילים המופיעות פה מוכרת לנו בהקשר של המילה "תפלה" כפי
שאנו משתמשים בה היום. לעומת זאת, המילים "להפציר, לעתור, ולהעתיר",
מוכרות לנו יותר מהזירה המשפטית, ופחות מעולם התפלה.

בתורה, השורש פ.ל.ל מופיע תשע פעמים, בנביאים שבעים ושתיים פעם,
ובכתובים תשעים ושתיים פעם.

עם התקדמות העולם, התפלה תופסת מעמד רחב יותר אצל בני האדם. בתורה,
אנו רואים שלא לכולם יש את הזכות להתפלל. רבים המקרים (כמו המקרה
המובא במדרש על אברהם וסדום) שמנהיג הדור מתפלל עבור העם. בתקופת
השופטים, עלי רואה את חנה מתפללת ובכלל לא מבין מה היא עושה. כלומר,
המנהיג הדתי של הדור בכלל לא יודע מה זו תפלת לחש או תפלה אישית. לאחר
תפלת חנה, המושג מתפתח עד בניית בית המקדש, שם שלמה מבקש מה' לקבל
את כל תפלות בני האדם דרך המקדש. מאז, לכל העולם יש את היכולת לפנות
אליו בכל רגע נתון. בעקבות כך, השורש פ.ל.ל בלשוננו, משמעותו בקשה,

להתחנן. אבל מיד נראה, שתפלת אברהם במשמעותה הראשונית הייתה עתירה והפצרה. עמידה זקופה מול ה' ודרישה לקבל את מה שמגיע לעם.⁷

תפלת שחרית

לאחר הקדמה זו, נכנס אל תוך הפסוקים ונשתדל להבין מה חז"ל ניסו ללמד אותנו על תפלת שחרית, בבחירתם דווקא בפסוקים אלה.

“וַיִּשְׁכֶּם אַבְרָהָם בְּבֹקֶר אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר עָמַד שָׁם אֶת פְּנֵי ה'”
(בראשית יט', כז')

זהו הפסוק ממנו חז"ל לומדים שאברהם תיקן תפלת שחרית. את האמירה 'אין עמידה אלא תפילה' חז"ל לומדים מפנחס:

“וַיַּעֲמֵד פִּינְחָס וַיַּפְלֵל וַתַּעֲצֵר הַמַּגֵּפָה”
(תהילים ק"ו, ל')

נדמה לי שאין סיבה שחז"ל ילמדו אותנו שאברהם תיקן תפלת שחרית, מפסוק בו אברהם לא מתפלל בכלל. הרי קיים כבר פסוק שכתוב בו שאברהם התפלל ממש!⁸ אלא, נראה שחז"ל רצו שנלמד משהו מהעמידה הספציפית הזאת, על אופייה של התפלה אותה תיקן אברהם. הפסוק בבראשית י"ט מתייחס למקום שאברהם עמד בו בזמן תפלתו עבור סדום. לתפלה זו צורה מיוחדת מאוד:

“וַיִּגַּשׁ אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הֲאֵף תִּסְפָּה צְדִיק עִם רָשָׁע: אוֹלֵי יֵשׁ חַמְשִׁים צְדִיקִים בְּתוֹךְ הָעִיר הָעִיר תִּסְפָּה וְלֹא תִשָּׂא לְמָקוֹם לְמַעַן חַמְשִׁים הַצְדִיקִים אֲשֶׁר בְּקִרְבָּהּ: חֲלֵלָה לְךָ מַעֲשֵׂת כְּדָבָר הַזֶּה לְהַמִּית צְדִיק עִם רָשָׁע וְהֵיךָ כְּצְדִיק כְּרָשָׁע חֲלֵלָה לְךָ הַשֵּׁפֵט כָּל הָאָרֶץ לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט”
(בראשית יח', כג-כו')

⁷ עוד על השורש פ.ל.ל, ניתן לקרוא בתחילת המאמר “זכרונות” בספר “קול דממה” (עמ' 40).
⁸ בראשית כ, י"ז.

את המשך הפסוקים כולנו מכירים; א-להים מסכים לטענתו של אברהם ולא שלא נמצאו אותם חמישים צדיקים (ופחות) שיצילו את העיר בעבורם. תפלתו של אברהם מתנהלת כדו-שיח בין ה' לאברהם. אופי התפלה הוא ממש כמו שהגדרנו בהקדמה, עמידה זקופה מול ה' ותביעת צדק ממנו. אפשר לומר שיש כאן אופי של בית משפט, בו אברהם מייצג את סדום מול השופט העליון - הקב"ה. אברהם דורש מה' שלא יהרוס את סדום ועמורה ובסופו של דבר הם מגיעים להסכמה הדדית. יוצא שתפלתו של אברהם היא דין, משפט, ותביעה מהקב"ה את הישר בעיניו.

ראוי לשים לב, שחז"ל מלמדים אותנו שכוונת המושג עמידה היא תפלה. מתוך מכלול הפעולות שכתובות בפרשייה, חז"ל לוקחים את פעולת העמידה (שבכלל מופיעה בפרשייה שאחרי, כמו שהזכרנו) ומגדירים דרכה את תפלת אברהם. כלומר, תפלת אברהם מתבטאת בעמידה יציבה מול ה'. כמו כן, תפלת אברהם היא תפלה ציבורית. היא איננה מיטיבה לאברהם בצורה ישירה והיא לא נובעת מהשתדלות להוציא את אברהם ממצוקה אישית כלשהי. אברהם מתפלל לטובת הכלל. יתכן שחז"ל מלמדים אותנו, שתפלת שחרית היא תפלה ציבורית, שבה על האדם להתפלל לטובת הציבור כולו.⁹

הפסוק שמקשרים לתפלת אברהם, כהוכחה לכך ש"עמידה" היא אכן תפלה, הוא תיאור סיפור פנחס והמגפה. שם, כאשר עם ישראל מתחיל לזנות עם בנות מואב ולזבוח לאלוהיהן, פנחס עומד ותובע את דין משה:

וַיֵּרָא פִּינְחָס בֶּן אֶלְעָזָר בֶּן אֶהֱרֹן הַכֹּהֵן וַיִּקֶּם מִתּוֹךְ הָעֵדָה וַיִּקַּח רֵמֶחַ בְּיָדוֹ:
וַיָּבֹא אַחַר אִישׁ יִשְׂרָאֵל אֶל הַקְּבָה וַיִּדְקֶר אֶת שְׁנֵיהֶם אֶת אִישׁ יִשְׂרָאֵל וְאֶת
הָאִשָּׁה אֶל קְבָתָהּ וַתַּעֲצֹר הַמַּגֵּפָה מֵעַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וַיְהִי הַמַּתִּים בַּמַּגֵּפָה
אַרְבָּעָה וָעֶשְׂרִים אָלֶף:

(במדבר כ"ה, ז-י)

⁹ עוד מקור לכך שתפלתו של אברהם הינה תפלה ציבורית, בא לידי ביטוי בכך שאברהם לא מתפלל לה' כששרה ניצבת מול בעיה של עקרות. לא לצרכים כאלו תפלת אברהם מועילה. זאת בניגוד לתפלת יצחק, שכפי שנראה להלן, הינה תפילה אישית. יצחק אכן מתפלל עבור רבקה העקרה. עוד על ההבדלים בין תפילת אברהם לתפילת יצחק ראה בספר "קול דממה" עמ' 131-133.

יש דמיון גדול בין תפלת אברהם בסדום, לבין הדין שנעשה פה על ידי פנחס. גם פה אנו רואים את פנחס, שעומד ותובע דין בעצמו, למען הכלל. פנחס לוקח אחריות על המגפה שנוצרה בעם, ועוצר אותה בכוחות עצמו ע"י דין שהוא עושה. בעקבות כך, דין זה מתפרש על ידי דוד בתהלים כתפלה.
קישור זה מוצא ביטוי במדרש הבא:

א"ר חלבו אמר רב הונא: כל הקובע מקום לתפלתו, אלהי אברהם בעזרו. וכשמת אומרים לו "אי עניו אי חסיד - מתלמידיו של אברהם אבינו". ואברהם אבינו מנא לן דקבע מקום? דכתיב: "וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם", ואין עמידה אלא תפלה, שנאמר: "ויעמוד פינחס ויפלל":

(בבלי ברכות ו, ב)

מכאן למדו חז"ל שעדיף לאדם לבחור מקום פיזי, ולהתפלל בו בקביעות. לאמירה הזאת יש השלכות רוחניות משמעותיות. כל הניגש להתפלל, חייב קודם כל לברר את מקומו, איפה הוא נמצא, ועל מה הוא מתפלל. רק מתוך קביעת המקום, ומתוך היציבות, אדם מסוגל לעשות דין אמיתי.

ובכן, מתוך מדרשי חז"ל, ניתן להסיק שתפלת שחרית היא זמן לעמוד מול ה' ולדרוש את הטוב שמגיע לציבור, מצד הדין ולפנים משורת הדין. יש בתפלה זו עניין של תביעה, של משא ומתן, ושל עמידה יציבה במקומך מול בורא עולם. דוגמא לתפלה כזאת אפשר למצוא גם בסיפור על חוני המעגל.¹⁰ סיפור זה מבטא בצורה מדויקת אדם, שהוא לא אחד האבות ולא נביא, שמתייצב מול הקב"ה עם רצון לתבוע ממנו משהו מסוים עבור הציבור ולא מוותר עד שהצדק מגיע, מתוך ביטחון מלא בכוח התפלות שלו.

תפלת מנחה

וְתַקַּם רַבָּקָה וְנִצְרְחִיָּה וְתִרְפַּכְנָה עַל הַגְּמִלִים וְתִלְכְּנָה אַחֲרֵי הָאִישׁ וַיִּקַּח
הָעֶבֶד אֶת רַבָּקָה וַיְלֶדָּה: וַיִּצְחַק בָּא מְבֹא בְּאֵר לַחַי רֵאִי וְהוּא יוֹשֵׁב בְּאֵרָךְ

¹⁰ תענית פרק ג', משנה ח'.

הַנֶּגֶב: וַיֵּצֵא יִצְחָק לְשׁוּחַ בְּשָׂדֵה לַפְּנוֹת עָרֵב וַיֵּשֶׂא עֵינָיו וַיֵּרָא וַהֲנֵה גַמְלִים
בְּאֵיִם:

(בראשית כד, סא-סד)

אפשר לראות את תפלת יצחק כניגוד לתפלת אברהם- זאת תפלה אישית יותר. לא ברור מה התוכן שלה והיא גם לא מתנהלת כדו-שיח. נראה שחז"ל ראו לנכון להכניס גם תפלה אחרת לרפרטואר, תפלה שמגיעה מתנועה נפשית שונה לחלוטין.

הפרשייה מתחילה בכך שיצחק מחכה לפגוש את אשתו העתידיה. ברור שזהו מצב מלחיץ ומרגש, ודווקא בנקודה הזאת יצחק בוחר ל"שוחח" עם הקב"ה. המילה "תפלה" של התקופה ההיא, כפי שהסברנו אותה, כלל לא רלוונטית במקרה שכזה. יתכן שיצחק מתפלל שאשתו תמצא חן בעיניו, או שהוא סתם מודה לה' כמו שהוא נוהג לעשות מפעם לפעם. בכל מקרה, אין פה עניין של תביעה או עתירה,¹¹ בניגוד למה שראינו בתפלת אברהם.

כשחז"ל רוצים ללמד אותנו ש'אין שיחה אלא תפלה', הם שולחים אותנו לפסוק המוכר מהתילים:

תְּפִלָּה לְעֵנִי כִּי יַעֲטֶף וְלִפְנֵי יְקֻנֵּךְ יִשְׁפֹּף שִׁיחוֹ: ה' שִׁמְעָה תְּפִלָּתִי וְשׁוֹעֲתִי
אֲלֵיךְ תְּבוֹא: אֵל תִּסְתַּר פְּנֵיךְ מִמְּנֵי בְּיֹם צָר לִי הִטָּה אֵלַי אָזְנְךָ בְּיֹם אֲקָרָא
מִהָרַע עֲנֵנִי:

(תהילים ק"ב, א-ג)

על הביטוי 'שפיכת שיח' כתב ר' נחמן את הדברים הבאים. אביא כאן מקצת הדברים כדי להאיר לנו מזווית אחרת על אופייה של תפלה זו:

טוב מאד מי שיכול לשפוף שיחו לפני השם: תִּבְרַךְ בְּרַחֲמִים וְתַחֲנוּנִים כְּבֹן
הַמִּתְחַטֵּא לְפָנָיו אָבִיו, כִּי הֵלֵא הַשֵּׁם יְתִבְרַךְ כְּבָר קָרְאָנוּ בָּנִים כְּמוֹ שְׂכָתוֹב:

¹¹ זאת למרות שיש עתירה של יצחק בתורה, כמו שהזכרנו, שהוא מתפלל עבור רבקה (בראשית כה, כ"א).

“בָּנִים אַתֶּם לֵה’ אֱלֹהֵיכֶם” עַל כֵּן טוֹב מְאֹד לְפָרֵשׁ שִׁיחַתּוֹ וְצַעְרוֹ לְפָנָיו
יִתְפַּרֵּךְ כִּכֵּן שֶׁקוֹבֵל לְפָנָיו אָבִיו בְּתַנּוּעוֹת שֶׁל חַן וְרַחֲמִים...
וְאִם עֲתָה הוּא מְגַרֵּשׁ אֹתִי חַס וְשְׁלוֹם, מִבְּחִינַת בֵּן הַטּוֹב בְּעֵינָיו יַעֲשֶׂה,
עָלִי לַעֲשׂוֹת אֶת שְׁלִי לַעֲשׂוֹת עֲצָמִי כִּכֵּן כִּנְל. וּמָה טוֹב כְּשֵׁיכוֹל לַעֲוֹרֵר
לְבוֹ בְּתַחֲנוּנִים עַד שֶׁיִּבְכֶּה וְיִזְרִיד דְּמָעוֹת כִּכֵּן לְפָנָיו אָבִיו.

(שיחות הר"ן, שיחה ז')

הבחירה של חז"ל להשתמש במילה "שיח" כתפילה היא בחירה נפלאה ביותר. הפסוק מתהלים ובעקבותיו ר' נחמן, מגדירים את ה"שיח" של האדם כדבר שנשפך ממנו החוצה. בניגוד לתביעה, ה"שיח" לא מחושב, לא יציב. הוא עשוי להשתנות מיום ליום. ה"שיח" קורה ביציאה ספונטנית לשדה. "שיח" לא מגיע כבקשה לצדק, אלא כפרישה לפני הקב"ה את הבעיות האישיות, ובקשה שה' יתנהל עם האדם לפני משורת הדין, כאב לבן. התנועה של תפלת ה"שיח" הפוכה ביסודה מהתנועה של תפלת ה"עמידה". בעזרת ה"שיח" האדם מבקש מהקב"ה רחמים, אבל בסופו של דבר ה' הוא זה שיחליט מה יהיה, "הטוב בְּעֵינָיו יַעֲשֶׂה". ה"עמידה" של אברהם, לעומת זאת, אינה מפחדת לדרוש מה' צדק ולא מוכנה לוותר.

אך יש להתבונן גם על מקום תפילתו של יצחק. מקום "שיחתו" מתנהלת בשדה, בטבע, מחוץ לביתו, מחוץ לציבור שלו, ובמקום יותר שקט ששם הוא יכול להתחבר למקום יותר פנימי. אבל מעבר לכך, אנחנו גם יודעים שהשדה הוא לא מקום זר ליצחק, זהו מקור פרנסתו!¹² מכך שיצחק בוחר להתפלל דווקא במקום עבודתו, אולי ניתן ללמוד שתפלתו הייתה אישית לחלוטין,¹³ תפילה עבור פרנסה. את אותה מסקנה אפשר להסיק מהפסוק בתהלים. תפלת ה"שיח" היא תפלה של עניים, ובכלל כל המזמור כתוב בגוף ראשון, ומסתובב סביב תפילתו האישית של האדם:

¹² "וַיִּזְרַע יִצְחָק בְּאֶרֶץ הַהוּא וַיִּמְצָא בְּשָׂנֵה הַהוּא מֵאָה שְׁעָרִים וַיִּבְרַכְהוּ ה'" (בראשית כו', י"ב).

¹³ להרחיבה על התפלה האישית של יצחק בניגוד לתפלה הציבורית של אברהם ראה לעיל בהערה 7.

יִלְנֶק שְׁמֵעָה תְּפִלָּתִי, וְשׁוֹעֲתִי אֵלֶיךָ תְּבוֹא. אֵל תִּסְתַּר פְּנֵיךָ מִמְּנֵי בְּיוֹם צָר לִי, הִטָּה אֵלַי אֶזְנֶךָ בְּיוֹם אֶקְרָא, מִהֵרָ עֲנֵנִי:

(תהילים ק"ב, ב-ג)

לסיכום, תפלת מנחה היא זמן לדבר עם הקב"ה, לשפוך את שיחך. בתפלת מנחה אנחנו מתבודדים, כל אחד בשדה האישי שלו. פורשים את כל הקשיים האישיים שלנו לפני ה', ומקווים שהוא מקשיב, שבסוף ירחם עלינו, כאב על בנים, ויושיע אותנו בקרוב.

תפלת ערבית

וַיֵּצֵא יַעֲקֹב מִבְּעָר שְׁבַע וַיֵּלֶךְ חֲרָנָה: וַיִּפְגַּע בְּמָקוֹם וַיִּלֶן שָׁם כִּי בָא הַשָּׁמֶשׁ וַיִּקַּח מֵאֲבָנֵי הַמָּקוֹם וַיִּשָּׂם מְרֹאשֹׁתָיו וַיִּשְׁכַּב בְּמָקוֹם הַהוּא: וַיַּחְלֵם וַהֲגִה סֹלֶם מִצָּב אַרְצָה וַרְאוּ שׁוֹ מַגִּיעַ הַשָּׁמַיְמָה וַהֲגִה מִלְּאֲכֵי אֱלֹהִים עֲלֵים וַיִּרְדִּים בּוֹ:

(בראשית כ"ח, י-יד)

יעקב נמצא בדרכו אל כלתו העתידית. לפני שהוא נשכב לישון בחרן, הוא מתפלל, ובשנתו ה' מתגלה אליו בחלום המפורסם של הסולם. כלומר, א-להים בוחר להתגלות ליעקב בפעם הראשונה, לאחר תפלת ה"פגיעה" שלו. ובכן, מה משמעות המילה פגיעה? מה משמעות התגלותו של ה' לאחר תפלה זו?

המילה "פגיעה" פירושה – שני דברים שנפגשים. רבים ממפרשי התנ"ך, ורש"י ביניהם,¹⁴ רואים את המילים "פגיעה" ו"פגישה", כמילים מתחלפות. כך הבינו גם חז"ל את תפלת ה"פגיעה" של יעקב ולכן שלחו אותנו לפרשייה מספר ירמיהו:

וְאַתָּה אֵל תִּתְפַּלֵּל בְּעַד הָעָם הַזֶּה וְאַל תִּשָּׂא בְּעַדָם רִנָּה וּתְפִלָּה וְאַל תִּפְגַּע בִּי כִּי אֵינְנִי שׁוֹמֵעַ אֹתָךְ: הַאֵינְךָ רֹאֶה מָה הִמָּה עֹשִׂים בְּעָרֵי יְהוּדָה וּבְחֻצוֹת

¹⁴ רש"י במשלי יד, י"ב. כמו"כ אפשר לראות רעיון זה בקצרה גם במצודות ציון שם ובמצודת ציון על משלי כב, ב', ומשלי כט, י"ג, ועוד.

וְרוּשָׁלַם: הַבָּנִים מִלְקָטִים עֲצִים וְהָאֲבוֹת מְבַעְרִים אֶת הָאֵשׁ וְהַנְּשִׁים לְשׁוֹת
בְּצֶק לַעֲשׂוֹת פְּנִינִים לְמִלְכַת הַשָּׁמַיִם וְהַסֶּדֶךְ נֹסְכִים לְאֱלֹהִים אֲחֵרִים לְמַעַן
הַכְּעִסְנִי: הַאֲתִי הֵם מְכַעְסִים נְאֻם יְקֹנֵק הַלּוֹא אַתֶּם לְמַעַן בְּשֵׁת פְּנִיָהֶם:
(ירמיהו ז, טו-כ)

בפרשיה זו, ה' מזהיר את ירמיה לא להתפלל בעד בני ישראל בגלל חטאתם. הטענה שלו היא שהחטאים של בני ישראל הרחיקו את עצמם ואת ירמיה ממנו. לקב"ה אין רצון להיפגש עם אנשים שמתפארים במעשים המרחיקים אותם ממנו. המפגש הוא דבר אינטימי מאד, והתנאים צריכים להיות מתאימים אליו. גם כשמדובר בפגישה בין אדם לחברו ה"פגישה" לא תמיד מתאפשרת. תהליך הפגישה הוא תהליך ארוך ואיטי, אבל בסופו הוא מתגמל מאד. רק כאשר יעקב מגיע לסוף התהליך הזה ומתאים את תנאיו לפגישה עם ה', מתרחשת התגלות ונפתחת עם יעקב מערכת יחסים אינטימית יותר.

לירמיה לעומת זאת, אין אפשרות להיפגש עם ה' ולהתפלל עבור העם בעקבות החטאים שלהם. תנאיהם לא התאימו לפגישה אינטימית. "כִּי אֵינְנִי שֹׁמֵעַ אֶתְּךָ" כלומר, לא תהיה הקשבה מצדי ואין כאן אפשרות לפגישה. מכך ניתן להבין, שתפלת ה"פגיעה" היא זעקה של האדם להתקרב אל בוראו, הרצון להיפגש אתו בנקודות הכי פנימיות של האדם. תפלה שה' יראה בעיניו, ויריב את ריבנו. כמו כן, שישפוט אותנו בעצמו, שיחזור לירושלים, שנעלה להיפגש אתו במקום אשר בחר ושנזכה לגילוי כלשהו ממנו. תפלת ערבית היא הפנייה לה' לפני השינה, כשכולנו תקווה להיפגש דרך חלום.

על פי דברים אלה, ברור מאוד למה תפלת ערבית היא תפלת רשות. התפלה היא השלב הראשון בתהליך ההתקרבות אל ה', ואין סיבה להכריח את האדם לנקוט בצעד זה. האדם רשאי להחליט בעצמו מה יהיה הקשר שלו עם בורא עולם וגם מתי הוא רוצה ליצור אותו, אם בכלל.

הגיון סדר התפלות, ע"פ הבנות אלו

לטעמי, חז"ל הבחינו בהבדלים בין שלוש התנועות של פניית האדם אל ה', וניתן לראות את זה בתוך המבנים של התפילות שלנו.

שחרית, אמרנו, היא בחינת דין. הביטוי לכך בקביעת סדר התפלה היא, שההכנה לתפלת שחרית היא מאוד ארוכה. מברכות השחר, דרך פסוקי דזמרה, עד לקריאת שמע ולגאולה הסמוכה לתפלה. לאדם נדרש זמן להתבונן ולהתייבב חזק במעמדו, לברר את מקומו, לפני העמידה מול הקב"ה.

תפלת מנחה היא תפלה ספונטנית, שלא דורשת הכנה, ואף אמתית יותר בלא הכנה. הכנה רק תהרוס את שפיכת השיח שאיננה מחושבת מראש, לשיח אין בשביל מה להתכונן. זוהי תפלה אישית, שהאדם עוצר באמצע סדר יומו, ובמקום שבו נמצא הוא שופך את נפשו.

תפלת ערבית, תפלת הרשות, מבטאת רצון עמוק לפגוש את ה' ואמונה שלמה בו. לכן חז"ל תיקנו תפלת "אמת ואמונה" בין שמע לתפלת עמידה, בדומה לדברים שהרב קוק כתב בפסקה הראשונה של עין אי"ה:

...והנה בגלות, הדומה לערב, עיקר פעולתנו היא רק בנוגע לעצמנו, כדי לעמוד בפני הגלים העוברים עלינו [בעד] שם ד'. על כן בלילה שייך אמונה, מי שלא אמר אמת ואמונה ערבית לא יצא ידי חובה...
(עין אי"ה, עמ' 1 ד"ה מאימתי קורין)

חז"ל בנו את תפלת ערבית סביב הרעיון של אמונה, שרק בעזרתה ניתן להיפגש עם ה'.

סיכום

הבעיה העיקרית שנובעת מהריטואל של התפלה כפי שאנחנו מכירים אותה, היא התדירות שלה. הבעיה השנייה היא, שהטקסט המיושן כבר לא נוגע אלינו פעמים רבות. הבקשה התמימה של רבה ורב יוסף לבקש דבר חדש בכל תפלה, שלוש פעמים ביום, דורשת עבודה עצומה מצד תודעת המתפלל. לגבי הריטואל, נדמה לי שהקדשת כל תפלה ביום למטרות וכוונות שונות תביא אותנו לא רק לחדש דבר בכל תפלה, אלא גם תכניס אלינו תודעת התכוונות להתייבבות מול האל - בכל המובנים שלה - בכובד ראש, כל תפלה מחדש.

לגבי הטקסט, ניסיתי להציג שכשהאדם בא עם תודעה מסוימת ורעיון ממוקד לתפלה, הוא יכול למצוא איפה הטקסט כן נפגש אתו. כפי שהזכרתי לעיל, הרבה פעמים אירוע בחיינו האישיים הופך את התפלה למשמעותית יותר. כך, ריכוז המחשבה האישית בפן אחד של הרעיון הכללי של כל תפלה, תוכל לרכז את הבקשות של האדם הפרטי בתוך נוסח התפלה.

בעיית הקבע מתחילה בנוסח הקבוע, שאנחנו משננים כ"כ הרבה, עד שהוא איבד עבורנו את רוב משמעותו ומעבר לכך אנחנו מאבדים בגללו את הפנייה הטבעית לקב"ה.

לעניות דעתי אפשר – עם שינויים תודעתיים והרבה עבודה קשה – להחזיר גם את כובד הראש של הפנייה האותנטית, וגם להיפגש עם הטקסט, ובכך להפוך את הנוסח המיושן והמדוקלם בפינו, לבקשות מעומק נפשנו.